

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

ULUSLARARASI
DENİZLİ ve ÇEVRESİ
TARİH ve KÜLTÜR
SEMPOZYUMU

EDİTÖRLER

Prof.Dr. Ayfer ÖZÇELİK
Yrd.Doç.Dr. Yasemin AVCI

Yrd.Doç.Dr. M.Yaşar ERTAŞ
Yrd.Doç.Dr. Süleyman İNAN

Yrd.Doç.Dr. Yusuf KILIÇ
Arş.Gör. Selim PARLAZ

BİLDİRİLER 2

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

ULUSLARARASI DENİZLİ ve ÇEVRESİ
TARİH ve KÜLTÜR SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER

6-7-8 EYLÜL 2006
DENİZLİ

2.CİLT

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK
Yrd. Doç. Dr. Yasemin AVCI

Yrd. Doç. Dr. M. Yaşar ERTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Süleyman İNAN

Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ
Arş. Gör. Selim PARLAZ

**PA.Ü.FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ YAYINLARI: 1
SEMPOZYUM DİZİSİ: 1**

**ULUSLARARASI DENİZLİ ve ÇEVRESİ
TARİH ve KÜLTÜR SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER**

**ISBN 978 – 975 – 6992 – 20 - 3 (2.C)
ISBN 978 – 975 – 6992 – 18 - 0 (TK)**

Birinci Baskı:

Ocak 2007 DENİZLİ

Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir; kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir

İsteme Adresi:

Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / KINIKLI - DENİZLİ

Tel: 0 258 213 72 82 – 213 40 30 Faks: 0 258 212 55 46 e-mail: denizlisempozyum@pamukkale.edu.tr

Baskı: Özkan Matbaacılık Ltd. Şti. • Tel: (0.312) 395 48 91 - 92

Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti.

Kutlubey Mah. 1004 Sok. No:15/B ISPARTA

(Hilmi Dilmen İlköğretim Okulu Karşısı)

Tel:(246)233 03 74 & 75 Fax: 233 03 76

e-mail: fakultekitabevi@yahoo.com.tr

ULUSLARARASI DENİZLİ ve ÇEVRESİ TARİH ve KÜLTÜR SEMPOZYUMU

Onursal Başkanlar

Gazi ŞİMŞEK (Vali)
Nihat ZEYBEKÇİ (Belediye Başkanı)
Prof. Dr. Hasan KAZDAĞLI (Rektör)

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hasan KAZDAĞLI
Prof. Dr. Halil İNALCIK
Prof. Dr. İlber ORTAYLI
Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU
Prof. Dr. Suraya FAROQHI

Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ
Prof. Dr. Tuncer BAYKARA
Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK
Prof. Dr. Necati İNCEOĞLU
Mimar Cengiz BEKTAŞ

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Hasan KAZDAĞLI
Prof. Dr. Sina AKŞİN
Prof. Dr. Bahattin AKŞİT
Prof. Dr. Sevgi AKTÖRE
Prof. Dr. İnci ARSLANOĞLU
Prof. Dr. Tuncer BAYKARA
Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ
Prof. Dr. Metin EKİCİ
Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN
Prof. Dr. Necdet HAYTA
Prof. Dr. Gönül İÇLİ
Prof. Dr. Mustafa KAFALI
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU
Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK
Prof. Dr. İnan ÖZER
Prof. Dr. Mehmet SARAY

Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU
Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN
Prof. Dr. İlhan TEKELİ
Prof. Dr. Metin TUNCEL
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL
Prof. Dr. Mustafa Çetin VARLIK
Prof. Dr. İsmail YAKIT
Prof. Dr. Ayşıl Tükel YAVUZ
Prof. Dr. Durali YILMAZ
Doç. Dr. Turan GÖKÇE
Doç. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ
Doç. Dr. Selahittin ÖZÇELİK
Doç. Dr. Nebi ÖZDEMİR
Doç. Dr. Hüseyin ÖZGÜR
Doç. Dr. Kadir PEKDAŞ
Doç. Dr. Saadettin SARI
Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK
Yrd. Doç. Dr. Veysi AKIN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Yasemin AVCI
Yrd. Doç. Dr. Mithat AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Yusuf BİLDİRİCİ
Yrd. Doç. Dr. Nergis BİRAY
Yrd. Doç. Dr. M. Yaşar ERTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Nevzat GÜNDAĞ
Yrd. Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Süleyman İNAN
Yrd. Doç. Dr. Kasım İNCE
Yrd. Doç. Dr. Zülal KELEŞ
Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ
Yrd. Doç. Dr. Tahir KODAL
Yrd. Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ
Yrd. Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT
Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞEN
Yrd. Doç. Dr. Turgut TOK
Yrd. Doç. Dr. Süleyman TÜZÜN

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK
Prof. Dr. Latif ELÇİ
Yrd. Doç. Dr. M. Yaşar ERTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Süleyman İNAN

Sekreteryaya

Yrd. Doç. Dr. M. Yaşar ERTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Turgut TOK
Arş. Gör. Selim PARLAZ
Arş. Gör. Ekrem KALAN
Arş. Gör. H. Hande DUYMUŞ

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİ SAHİBİ

BİLDİRİ KONUSU

SAYFA

II. CİLT

I- DENİZLİ'DE YERLEŞİM ARKEOLOJİSİ VE KÜLTLER	1
1- Engin AKDENİZ Beycesultan Son Kalkolitik Çağ ve İlk Tunç Çağı Seramiğinin Güneybatı Yayılımı ve Kadıkalesi Kazıları	3
2- Bilal SÖĞÜT Antik Dönemde Salbakos Dağı ve Kalıntıları	15
3- Zeliha GİDER Tripolis'in Ana Caddesinde Müze Kurtarma Kazısında Bulunan Dorik Malzemeler	25
4- Francesco D'ANDRIA Hierapolis (Pamukkale) Dün ve Bugün	32
5- Celal ŞİMŞEK Laodikeia'dan Lâdik'e Denizli	38
6- Mustafa BÜYÜKKOLANCI Laodikeia ve Hierapolis Hamamlarının Kazı Sonuçlarına Göre İki Kentin Son Dönemleri	51
7- Erim KONAKÇI- Bahadır DUMAN Arkeolojik ve Yazılı Kanıtlar Işığında Kolossai	57
8- Mark WILSON Rich Yet Lukewarm: Early Christianity in the Lycus Valley	68
9- Alan CADWALLADER- Michael TRAINOR The Rise and Fall of the European Recovery of the Ancient Site of Colossae	73
10- Işın GÜNAY- Zehra SATAR- Erksin GÜLEÇ Akhan İskeletlerinin Paleoantropolojik Açından İncelenmesi	80
11- Nizami ÇUBUK Lykos Vadisinde Hades ve Apollon Kültürleri	86
12- Esengül AKINCI- Haşim YILDIZ Menderes Vadisi'nde Bir Kefaret Merkezi: "Apollon Lairbenos Kutsal Alanı"	98
13- Hüseyin ÜRETEN Hierapolis (Pamukkale) ve Laodiceia (Goncalı-Eskihisar) Kentlerinde Tanrı Krallar: Attaloslar	105
14- Tunç SEZGİN Mehmet OKUNAK Davulcutepe Mevkii'nde Bulunan Antik Yerleşim Üzerine İlk Bulgular.....	115
II- DENİZLİ'DE MİMARİ YAPI VE SANAT	131
1- Ayşıl Tükel YAVUZ Akhan.....	133
2- Kadir PEKTAŞ Denizli Çevresindeki Türk Dönemi Tarihi Eserleri Üzerine.....	145
3- Mustafa BEYAZIT Seyfeddin Kara Sungur: Anadolu Selçuklu Ucunda Bir Vali ve İmar Faaliyetleri	151
4- İbrahim BALIK - Hasan Hüseyin BAYSAL Selçuklu Hoşgörüsü ve Bunun Denizli Çevresindeki Selçuklu Eserlerinde Yansımalar	159
5- Kasım İNCE Tavas ve Çevresindeki Osmanlı Mimari Eserleri	164
6- Emel Emine Naza DÖNMEZ Denizli-Tavas ve Çevresi Camileri Ön Araştırması.....	174
7- Ahmet ÇAYCI- Veysel AYTİN Denizli-Yatağandaki Mimari Eserler ve El Sanatları	181
8- Saim CİRTİL Denizli Türbeleri	195
9- Emine GÖRGÜL Denizli Bölgesindeki Cumhuriyet Sonrası Kamu ve Sivil Mimarlık Örneklerinin Tartışılması	206
10- Kıvanç OSMAN Türk Resminin Renkli Siması İbrahim Çallı.....	216
11- Serap ÜNAL Serinhisar Bardak Damlarında Üretilen Fonksiyonel Toprak Kaplar.....	219
12- Hulusi DOĞAN- İlknur DOĞAN Nikfer Cloth As An Example of Our National Cultural Inheritance and Tacit Knowledge Relation.....	223
13- Kadir ÖZKAYA- Halil Erdem ÇOLAKOĞLU Geleneksel Denizli Evlerinin Dekorasyonunda Kapı ve Pencerelelerinin İncelenmesi	228
14- Feryal Beykal ORHUN Kaybolan Bir Kültür Değerimiz Çal Ortaköy "Saray Evi" Duvar Resmi Süslemeleri.....	232
15- Rabia KÖSE Bahattin KÜÇÜK Denizli'deki Geleneksel Yaşamın Geleneksel Mimariye Etkileri: "Fındık Sokağı Örneği"	237

16- Osman KUNDURACI	Denizli Serinhisar İlçesinin Eski Evleri.....	246
17- Nebi ÖZDEMİR	Denizli Kent Müzesi Projesi Üzerine Değerlendirmeler.....	255
18- Cengiz BEKTAŞ	Denizli'nin Geleceği.....	264
III- DENİZLİ VE ÇEVRESİNİN DİL ÖZELLİKLERİ.....		273
1- Ceyhun Vedat UYGUR	Denizli Bölgesi Ağzındaki Arkaik Kelimeler ve Yapıları.....	275
2- Ayten ATAY	Denizli ve Çevresi Ağzlarında Geçen Eski Türkçe Kelimelerdeki Ses ve Anlam Özellikleri.....	285
3- Turgut TOK	Denizli ve Yöresi Ağzlarının Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri.....	296
4- Ali AKAR	Menteşe Bölgesi Ağzları.....	302
5- Nergis BİRAY	Kazak Şivesi ve Denizli Ağzında Kök Haldeki Benzer İdrak Fiillerinde Anlam Farklılaşmaları.....	307
6- Abdullah BAĞDEMİR	“Lâodikya” ve “Denizli” Kelimeleri Üzerine	314
7- Hülya SAVRAN	Tahsin Saygunışık'ın “İnanç Denizli Dolayı Kültür Dergisi”nde Türk Dili Üzerine Yayımlanan Görüşleri.....	335
8- Özgür Kasım AYDEMİR	Türk Halk Türküleri İçerisinde Denizli Türkülerinin Dilbilimsel Özellikleri.....	339
IV- ROMAN VE ŞİİRLERDE DENİZLİ VE DENİZLİLİ ŞAİRLER.....		349
1- İsmail ÇETİŞLİ	Kerim Aydın Erdem'in Şiirlerinde Yerel Renkler ve Çizgiler.....	351
2- Nesrin Tağızade KARACA	Nezihe Araz'ın Bakışından Anadolu Erenleri.....	356
3- Cengiz AYDEMİR	Cumhuriyet Döneminde Denizli'de Yaşamış Bir Hikâyecisi ve Şair: Tahsin Saygunışık.....	363
4- Selma BAŞ	M. Sadık Aslankara'nın Romanlarında Denizli.....	369
5- Tahir ZORKUL	Muhterem Orhan'ın Şiirlerinde Denizli ve Çevresi.....	379
6- Süleyman SOLMAZ	Denizlili Hacı Osman Nuri ve Divanı.....	387
7- Muhittin ELİAÇIK	Denizlili Alî-Zâde Es'ad ve Mir'ât-ı Ferâiz'i.....	393
8- Tuncay BÜLBÜL	Klâsik Şiir Geleneğimizde Denizlili Bir Şair Nimeî ve Risale-i Kalemîyye Adlı Eseri.....	404
9- Ayşe YILDIZ	Bir Mevlevî Şair: Şeydâ.....	411
10-Fikret TÜRKMEN Adem ÖGER	Türk Çocuk Edebiyatında Denizlili Bir Yazar: Hasan Kallımcı.....	416
V- DENİZLİ'DE HALK KÜLTÜRÜ.....		421
1- Çağlayan Kovanlıkaya ERGİN	Halk Kültürü Öğeleri Türküler ve Manilerde Denizli İlinin Sosyal ve Kültürel Yapısı.....	423
2- Ayşe DUVARCI	Denizli Türkülerinin Anlatım Özellikleri ve Bunların Mizah Yöntemleri Bağlamında Değerlendirilmesi.....	431
3- Meltem Cingöz SANTUR	Denizli Evlenme Geleneklerinin Değerlendirilmesi.....	436
4- Ayşe AKMAN	Denizli İlinin Bazı Yerlerinde Halk Takvimi ve Meteorolojisi.....	443
VI- DENİZLİ'DE DOKUMACILIK-GİYİM-KUŞAM.....		453
1- Günay ATALAYER	Dünya Kültür Mirası Buldan'da Dokumacılık.....	455
2- Kubra ALİYEVA	Denizli ve Azerbaycan Kilim, Zili ve Halıların Benzer Özellikleri (Motivlerin Sembolleri).....	464
3- Habibe KAHVECİOĞLU Zeki AKAKÇA	Beyağaç İlçesi Uzunoluk Köyü Kolan Dokumacılığı.....	472
4- Sedef ACAR	Geleneksel Dokuma, Tasarım ve Tanıtım Üçgeninde Kızılıcabölük Dokumaları.....	483
5- Bahriye YALÇINKAYA Nesrin KACAR	Cumhuriyet Döneminden Günümüze Denizli İli Geleneksel Erkek Giysileri.....	490
6- Gülcan Batur ERCİVAN	Tavas ve Çevresinde Üretilen İğne Oyaları ve Günümüzdeki Durumu.....	498

VII- DENİZLİ'DE SOSYAL YAPI.....		501
1- S. Evinç TORLAK	Migration Urbanization and Becoming Urbanized Of Denizli.....	503
2- Metin ÖZKUL	Ailenin Oluşumu Sürecinde Evlilik Kurumunun Sembolik ve Seromonik Özellikleri (Denizli'nin Bazı Yerleşim Birimleri Örneği).....	509
3- Mustafa GÜLTEKİN	Denizli Şehrini Anlamaya Çalışan Son Yıllardaki Sosyal Bilim Tezlerinin Bazılarının Kısa Bir Tanıtımı ve Kritiği.....	519
4- İnci Kayhan KUZGUN Yusuf ÖZEL	Denizli İlinde Kadının Ücret Karşılığı İşgücüne Katılımı.....	528
VIII- DENİZLİ'DE YEREL EKONOMİ VE DOĞAL KAYNAKLAR.....		537
1- Ayfer ÖZÇELİK	Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	539
2- Sabahat Bayrak KÖK	New Power Field For the Development of Entrepreneurship: Women Entrepreneurs	549
3- Levin ÖZGEN	Bölgesel Planlamanın Yeni Sorunları; Türkiye/Denizli Örneğinde Gözlemler.....	559
4- Hüseyin ÖZGÜR	Denizli Ekonomisinin Durumu Ve Gelişimine İlişkin Farklı Açıklamalar.....	565
5- Metin ÖZASLAN	Denizli'nin Kalkınma Sürecinin Tarihsel Aşamaları: Birikimsel Bir Süreç Olarak Yerel Kalkınma.....	579
6- Özlem Yıldırım KOCABAŞ	Türk Kooperatifçilik Tarihi İçerisinde Denizli'nin Yeri (1923–1950).....	596
7- Şaban KÖK	20. Yy. Denizli Yöresi Su Değirmenleri	603
8- Adnan ESKİKURT Erol KAPLUHAN	Denizli'nin Termal Kaynakları.....	615
9- Ali GÖKGÖZ	Denizli İli Jeotermal Sahalarından Yararlanmada Bugünkü Konum ve Geliştirilebilirlik Üzerine Genel Bir Değerlendirme.....	625
10- Mehmet Akif CEYLAN	Sakızcılar Şelalesi (Denizli).....	636

TAVAS VE ÇEVRESİNDEKİ OSMANLI MİMARÎ ESERLERİ

THE OTTOMAN ARCHITECTURAL BUILDINGS IN TAVAS AND ITS SURROUNDINGS

Kasım İnce*

Özet

Tavas ve çevresinde oniki cami, sekiz çeşme, bir hamam denen yapı, bir han ve iki konak tespit edilmiştir. Hırka Köyü Osman Ağa Camii mimarî özellikleriyle ön plana çıkarken Kızılcabölük camileri mihrap çevresindeki alçı süslemeleriyle dikkati çekmektedir. Harap durumdaki Aydoğdu Köyü Camii ise son cemaat yeri ve iç mekândaki kalem işleriyle kendini gösterir.

Çeşmelerden Hırka Köyü Hasan Ağa Çeşmesi batılılaşma dönemi üslup özelliklerini en iyi yansıtan örnektir.

Mestan Ağa Hanı Osmanlı dönemi şehir içi hanlarının genel niteliklerini üzerinde taşıyan bir yapıdır. Konaklardan Hacı Seyitler Konağı, geç dönem sivil mimarlık özelliklerini gösteren önemli bir örnektir.

Tespit edilen bu eserlerde devşirme, kesme taş, moloz taş, tuğla, ahşap ve alçı malzemenin kullanıldığı anlaşılmıştır. Malzemelerin birbiriyle olan ilişkisinde o ana kadar Osmanlı mimarisinde kullanılan tekniklerin uygulandığı görülmüştür.

Hırka Köyü'ndeki Osman Ağa Camii'nin diğer camilerden daha anıtsal olması ile konak ve yanındaki hamam denen yapı, Osman Ağa'nın ayanlığıyla ilişkili olmalıdır. Kızılcabölük ile Tavas'taki bazı cami mihraplarındaki alçı süslemenin İzmir-Aydın güzergâhından Kızılcabölüklü tüccarlar tarafından yöreye getirildiği kabul edilir. Kitabelerine göre 18. yüzyıl ve sonrasında inşa edildikleri anlaşılan eserlerde Batı sanatı etkileri yukarıdaki çerçevenin dışına çıkamamıştır.

Abstract

In Tavas and its surroundings twelve mosques, eight fountains, a building called Turkish bath, an inn and two residences have been determined. While Hırka Köyü Osman Ağa Mosque stands front with its architectural features, Kızılcabölük Mosque attracts attention with its plaster decorations around mihrab. Aydoğdu Mosque, which is a wrecked building, shows itself with its last public place and pen works

Over the fountains, Hırka Köyü Hasan Ağa fountain is the best example to reflect style features of westernizing period.

Mestan Ağa Inn is a building which carries general characteristics of city inns of Otoman period. From the residences, Hacı Seyitler Residence is an important example that shows the peculiarities of the late period civil architecture.

In the determined artifacts, it is understood that folding, faceted stone, rubble stone, bricks, wood and plaster materials were used. It is inferred from the relations of the materials with each other that the techniques which were used in Ottoman architecture were applied. The reason of Hırka Köyü Osman Ağa Mosque's being more monumental with the buildings called Turkish-bath and the residence is related with Osman Ağa's senatorship.

The plaster decorations of some of mihrab's of the mosques in Kızılcabölük and Tavas are accepted to be brought to the district by the merchants of Kızılcabölük from İzmir-Aydın route. According to epigraphs, in the buildings, which are understood to be built in the 18th. Century and after, the effects of western art does not exceed the frame above.

Türkler Selçuklular zamanında Tavas ve çevresine gelmişler, Tabai kentinde Tavas Beyliğini kurmuşlardır. Bu beylik Menteşeoğulları tarafından, 1365 yılında ortadan kaldırılmıştır. Osmanlılar ise Menteşeoğullarının egemenliğine 15. yüzyılın ilk yarısının ortalarında son vermiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında kaza merkezi Hırka Köyü'ne, daha sonra ise, 16. yüzyıldan beri Yarangüme'ye nakledilmiştir. Yarangüme, şimdiki Tavas'ın 16. yüzyıldan beri Osmanlı tapu defterlerindeki adıdır. İncelememiz şimdiki idarî yapılanma çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Camiler

Tavas ve çevresindeki camiler, planları bakımından kare ve dikdörtgen olarak iki ana grupta toplanırlar. Dikdörtgen olanlar ise enine ve boyuna dikdörtgen olmak üzere iki alt gruba ayrılırlar. Bunların bazen kareye yakın dikdörtgen oldukları gözlemlenmiştir. Hırka Köyü Osman Ağa Camii (19. yüzyıl ortaları)¹ kare (Plan 1), Tavas Çarşı Camii (1178 H. / 1764-65 M.)², Ali Ağa Camii (1225 H./1810 M. Tamir)³, Dedeli Camii (1288 H. / 1871-72 M.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, kince@pau.edu.tr

¹ Kasım İnce, "Hırka Köyü'ndeki Osmanlı Eserleri ve Birkaç Kitabe", *X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu "Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan"* (03-06 Mayıs 2006), (Baskıda).

² Kuzey duvarının doğusundaki girişin yukarısında yer alan, mermer bozuk sülüsle yazılmış iki satırlık inşa kitabesine göre, Hacı Hasan oğlu Hacı Himmet tarafından

Sahibü'l-hayrât el-hac Himmet

Bin el-hac Hasan Sene 1178

Hacı Himmet Ağa'nın mezartaşı, avlunun batı girişinin kuzeyindedir. Buna göre Himmet Ağa, 1197 H. / 1782-83 M. tarihinde vefat etmiştir. Yapı, 1277 H. / 1860-61 M. tarihinde, Terzi Ömerzâde Hacı Hüseyin ve Hacı Veli tarafından tamir ettirilmiştir. Kuzey duvarının batı yanındaki girişin üzerinde bulunan, mermer bozuk sülüs hatla üç satır halinde yazılmıştır. Kitabe şöyledir:

İnneme'l-amâlû bin niyyet sahibü'l-hayrât

Tamir)⁴, Aydoğdu Köyü Camii (19. yüzyılın ikinci yarısı)⁵, Kızılcaölük Hanönü Camii (1109 H. / 1697-98)⁶ (Plan 2), Çayırılık Camii (19. yüzyılın ikinci yarısı)⁷, Kavaklı Camii (19. yüzyılın ikinci yarısı)⁸ Yukarı Camii (19. yüzyılın ikinci yarısı)⁹ enine, Tavas Mestan Ağa Camii (19. yüzyıl sonu- 20. yüzyıl başı)¹⁰ (Plan 3) ile Paşalılar Camii (Yenileme 1317 H. /1899-1900)¹¹ boyuna dikdörtgen planlı olarak inşa edilmişlerdir.

Hırka Köyü Osman Ağa Camii, dilimli tromplara oturan tek kubbe (R. 1), diğerleri ahşap tavanla örtülmüştür. Aydoğdu Köyü Camii'nin son cemaat yeri doğu, Mestan Ağa Camii'ninki batı, diğerlerinin ki ise kuzey tarafa bulunmaktadır. Hırka Köyü Osman Ağa Camii'nin ahşap son cemaat yerinde, orijinalinde üç gözlü bir son cemaat yeri olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır (R. 2). Günümüzde, ahşap tavanlı camilerin dış örtüleri kiremit kaplı kırma çatıdır. Ahşap tavanların bir kısmının ortası tekne tavan şeklindedir. Mekânların kuzey tarafında ise birer mahfil olduğu görülmektedir.

Yapılarda kullanılan malzemeye bakıldığında; Hırka Köyü Osman Ağa Camii'nin duvar ve kubbe kasnağı köşelerinde, alt pencere alınlıklarında, üst pencere çevrelerinde kesme taş; giriş kapısında, alt pencere lento ve sövelerinde, mihrapta ve minberin bir kısmında mermer kullanılmıştır. Alt pencerelerdeki mermerlerin şekillerinin

Bin ikiyüz yetmiş yedi tarihi oldu muvâfik

Tamir sahibü'l mucizât Terzi Ömerzâde Hacı Hüseyin ve Hacı Veli

Cami minaresi girişinin yukarısındaki kitabede de 1277 H. tarihi vardır. Demek ki minare tamirle birlikte eklenmiştir.

³ Caminin girişi üzerinde küçük bir kitabe vardır. Ancak, yazısı bozuk olan üç satırlık kitabe tarafımızdan henüz okunamamıştır. Bu nedenle tamir tarihi verilmiştir. Caminin kuzey duvarında yer alan, mermer iki kitabeden küçüğü, 0.24x0.47 m. ölçüsünde olup şu şekildedir:

Sene 1225

Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât

Ahmed Ağa bin el-hac Ömer

Efendi mütevellisi Hasan Bey

Büyük olan kitabe ise 0.64x0.71 m. ölçülerinde olup şöyledir:

Beyt-i-d-dal ma'mûr olub gel kıl nazar encâmına

Mail-i hayrât olanın uğradı enâmına

Bâis-i tamir ahd oldu tarihi nümâ

Hamse ve işrin ve mieteyn ve elf itmâmına

⁴ Caminin batı girişinin kuzeyinde, mermere bozuk sülüsle on satır halinde yazılmış, 0.42x0.65 m. ölçülerindeki tamir kitabesi şu şekildedir:

⁵ İki yıl önce yanmış olan cami halen metruk vaziyettedir. Binanın üzerinde kitabe yoktur. Genel üslup özellikleri ve içindeki kalem işi süsleme ile cami tasvirleri dikkate alınarak tarihlendirilmiştir.

⁶ 1109 H. tarihinde Köse Mehmed Ağa tarafından yaptırılmış olan camiye, 1110 yılında minber vaz edilmiştir. Girişinin yukarısında, mermere sülüsle yazılmış, 0.52x0.60 m. ölçülerindeki inşa kitabesi şudur:

Vaz'-ı kadîm târih-i arabiyye

Bin yüz dokuz ismi Ümmiyye

Vaz'-ı minber nam oldu Köse Mehmed Ağa

Bin yüz on idi târihiyye

Ümmî binti Mehmed Ağa dendi zatın

Bâis-i rahmet olsun ihvân-ı fâtihiyye

Yapı, 1312 H. /1894-95 M. tarihinde ise tamir edilmiştir.

⁷ Avlu duvarına bitişik çeşmenin tarihi 1282 H. / 1865-66 M. tarihidir. Ayrıca genel üslup özellikleri de bu tarihe paraleldir. Kitabe, çeşmeler bahsinde verilmiştir.

⁸ Bu yapının Kızılcaölük'ün ilk camisi olduğu ifade edilmiştir. Şimdiki yapının ilk binayla ilgisinin sadece arsasıyla olabileceği düşünülür. Genel üslup özellikleri dikkate alınarak bu tarih verilmiştir.

⁹ Yukarıdaki tarih genel üslup özelliklerine göre verilmiştir.

¹⁰ Caminin batı tarafındaki girişi ile kible yanındaki pencere arasında, yukarıda yer alan, sülüsle yazılmış üst üste iki kitabe vardır. En yukarıdaki, 1187 H. / 1770-71 M. tarihli olan şöyledir:

Hüvel hallâk-ul-bâkî

Sahibü'l-hayrât

Ve'l-hasenât ve râğibü'l-cennet

Ve'd-derecât el-hac Mehmed

Ağa ehli Ümmîhani Kadın

Tarih sene 1184

İkincisi, 1 Receb 1321 H. / 23 Eylül 1903 M. tarihli olan tamir kitabesi ise şu şekildedir:

Târih-i tamir 1 Receb fi sene 1321 Kal resulullah

El mümin fil mescid fil mâi

Ve'l münâfik fil mescid bülbül fil kafes

Sahibü'l-hayrât Halil Ağazâde Hacı Mustafa Ağa

¹¹ Binanın ne zaman yapıldığına ilişkin bir kitabesi yoktur. Giriş kapısı yukarısındaki mermere sülüsle yazılmış, karşılıklı dördlerden sekiz satırlık kitabeye göre, Paşalzâde Hacı Mehmed Ağa tarafından 1317 H. / 1899-1900 M. tarihinde yenilenmiştir. Kitabe şöyledir:

Harâba müşrif olmuşken bu mescid

Bihamdillah tamâmen oldu tecdîd

Paşalzâde Hacı Mehmed Ağa

Ne lâzımsa bütün kıldı müheyyâ

Edâ et beş vakit bunda namazı

Huzur-ı kalb ile eyle niyâzı

Bin üçyüz onyedî târih-i salı

Hitâm buldu bu dergâh-ı muallâ

1317

Caminin 1959 yılında başka bir tamir gördüğü birinci kitabenin yukarısındaki Besmele'nin altında kayıtlıdır.

düzenli olmayışı onların devşirme olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca ilk son cemaat yeri sütun kaideleri de devşirmedir. Son cemaat yerinde ise ahşap malzeme görülmektedir. Aydoğdu Köyü Camii'nde moloz taş duvar örgüsü arasında ahşap hatıllar görülmektedir. Bu caminin tavanı, son cemaat yeri ve mahfili ahşapmış. Diğer camilerin tavanları ve mahfillerinde de ahşap malzeme kullanılmıştır. Duvarları sıvalı ve badanalı olan camilerin malzemeleri görülemez. Ancak Kızılcabölük'teki Hanönü Camii'nde pencere alt seviyesine kadar moloz taş, bunun yukarısı ise kerpiçle örtülmüştür¹². Kerpiç duvarda yer yer ahşap kullanılması kaçınılmazdır. Bundan başka, Çayırılık ve Yukarı camilerinde de aynı malzemenin kullanıldığı vatandaşlar tarafından aktarılmıştır. Buradan hareketle Kavaklı Camii ile Tavas merkezdeki bazı camilerde de aynı malzemenin kullanılmasının mümkün olduğu düşünülmektedir. Tavas ve Kızılcabölük camilerinin mihrap ve çevresindeki süslemede alçı kullanıldığı görülmektedir.

Dış görünüşleri bakımından Hırka Osman Ağa Camii'nin alt pencerelerinin yerleştirilişinde simetrik bir düzen yoktur. Bunların yukarılarındaki alınlıklar çok küçük tutulmuş ve çökertme şeklinde yapılmıştır. Cephelerin yukarılarındaki yan yana iki pencerenin, içteki tromplar nedeniyle bu konularını kazandıklarını söylemek mümkündür. Bunların yanlarındaki ve kubbe kasnağındaki işlevsiz pencere şekilleri ilgi çekici olup cephelerdekilerin işlev kazanmaları tromplardan dolayı mümkün değildir. Kasnaktaükilerin ise zaman içinde işlevlerinin olup olmadığını anlamak için içten görmek gerekir. Diğer camilerdeki pencerelerden sadece Mestan Ağa Camii'nin batı ve güney cephelerindekiler döneminin, 20 yüzyıl başlarındaki üslûp özelliğini yansıtmaktadır (R. 3).

Bütün camilerin içinde sadece Hırka Osman Ağa Camii yuvarlak kemerli girişi, malzemesinin mermer olmasının yanında döneminin süsleme anlayışını yansıtmaması bakımından ilgi çekicidir. Diğer camilerin girişlerinde basık, yuvarlak kemer ve düz lento kullanılmış olup sadedir (R. 4).

Genellikle dairesel nişli mihraplardan Hırka Osman Ağa Camii'ninki mermerdir. Giriş kapısı gibi döneminin süsleme unsurlarını üzerinde taşıması beklenen, mukarnas taklidi kavsaraya sahip mihrap yalıdır¹³ (R. 5). Tavas'taki Dedeli ve Mestan Ağa Camii (R. 6) ile Kızılcabölük camilerinin mihrap nişlerinin iki yanında, genellikle çokgen kaideli, aşağıdan yukarıya daralan, başlığında kenger yaprakları olan yarım yuvarlak birer sütun bulunmaktadır. Yukarı Camii'nde yarım yuvarlak sütunların yerinde düşey yivli plastırlar vardır (R. 7). Bunların yukarısına ise çevresinde alçıdan yapılmış barok karakterli bezemenin yer aldığı madalyonlar konulmuştur. Mihrapların çeşitli yerlerine bazı çiçek rozetleri de serpiştirilmiştir. Bezemenin ayrıntılarında bazı farklılıklar görülmektedir. Ali Ağa ve Paşalılar Camii mihraplarındaki sütunlar başlıksız olup bunların yukarılarındaki yazı panolarının üzerinde içinde çiçek bulunan vazolar yer alır. Vazo ve çiçekler alçıdır.

Minberler içinde yine Hırka Osman Ağa Camii'ninki ön plana çıkmaktadır. Minber kapısındaki yuvarlak sütunlar mermer sütunların başlıkları ve aynı malzemeyle yapılan taht kısmının sütun başlıkları kompozittir. Diğer kısımları yalın olan minber hantal bir görüntü vermektedir. Diğer minberler ahşap olup halk sanatının sade ürünleridir. Bir kısım minberin de yenilendiği anlaşılmaktadır.

Minarelerden Hırka Osman Ağa Camii'nin kare kaideli silindirik gövdeli minaresi tamamen taştan yapılmış olup döneminin üslûp özelliğini pek yansıtmaz. Tavas Çarşı Camii'nin minaresi de kare kaideli olup silindirik gövde ve yukarısı tuğladır. Kızılcabölük Yukarı Camii'nin sac kaplama ahşap minaresi orijinal olduğu düşünülmektedir. Mestan Ağa Camii minaresi yapının kuzeydoğu köşesinde. Girişi harimden olan minarenin orijinalliyi veya daha önceki bir camiden kalıp kalmadığı araştırılmaya muhtaçtır. Diğer minarelerin yeni olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte Aydoğdu Köyü Camii, Kızılcabölük Hanönü Camii gibi bazı camilerin minaresiz olduğu görülmüştür.

Söz konusu camilerde süsleme taş, ahşap, alçı ve kalem işi olarak görülmektedir. Taş süsleme ile mermer üzerine Hırka Osman Ağa Camii girişi çevresinde barok karakterli vazodan çıkan bitki dalları, mihrap kavsarasının yukarısında servi ağacı, minberin taht korkuluğu kenarında oyma çiçek rozeti olarak karşılaşırlar. Buna cami ve minber kapılarının başlıklarındaki kenger yaprakları da eklenebilir. Ahşap süsleme daha çok tavan göbeklerinde geometrik ve bitkisel olarak görülmektedir. Alçı ise Kızılcabölük camilerinin yanı sıra Mestan Ağa, Dedeli, Paşalılar, Ali Ağa Camii mihrapları çevresinde toplanmaktadır. Bu süslemede Batı etkisiyle gelen Barok karakterli bezeme egemendir. Ayrıca yukarıdaki camilerin çoğunda, içeride, duvarların yukarısında yuvarlak alçı madalyonlar vardır. Madalyonların içlerine "Allah", "Muhammed" ve dört halifenin adları yazılırken, tepe noktalarında barok karakterli birer soyut yapıya yer verilmiştir. Kalem işi süslemeye Hırka Osman Ağa Camii son cemaat yerinde sıva altında rastlanılmıştır. Kalan izden burada, üç zincirle sarkıtılan bir kandil motifi görülmektedir. Diğer camilerde kalem işi süslemeyle karşılaşılmazken, Aydoğdu Köyü Camii son cemaat yeri ve içinde son derece zengin kalem işi bulunmaktadır. Bunların daha çok vazodan çıkan çiçek demetleri şeklinde düzenlendiği ve pek usta ellerden çıktığı anlaşılmaktadır. Yapının içinde, doğu duvarında; adalet terazisi, sırat köprüsü ve cennet katlarından oluşan bir düzenleme yapılmıştır. Mihrabın batı yanında, altı minareli bir cami tasviri vardır ki İstanbul'daki büyük programlı camilerden biri tasvir edilmiş olmalıdır. Buradaki kalem işi bezemelerin yangın sonrasında neredeyse silindikleri söylenebilir (R. 8-9).

Çeşmeler

Tavas çevresinde halen ayakta olup bir kısmı faal olan sekiz tane çeşme belirlenmiştir. Ümmügülüm Hanım ve Hırka Köyü Hasan Ağa çeşmeleri çoban çeşmesi olarak yapılmışlardır. Kızılcabölük Hatice Hatun, Tavas Yenibağ

¹² Naza-Dönmez Kızılcabölük camilerinin inşasında taş ve tuğlanın kullanıldığını ifade etmiştir. E. Emine Naza-Dönmez, "Denizli Kızılcabölük Camileri ve Alçı Süslemeleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, XVI, İstanbul 2003, 62-63.

¹³ Mihrapla ilgili ayrıntılı bilgi için bz: Kasım İnce, *a.g.m.*

ve Bıllagerizi çeşmeleri tarım alanlarının arasında inşa edildiklerinden çoban çeşmesi diye adlandırılabilir mi? Yoksa Bağ-bostan çeşmesi demek uygun olur mu? Diğer çeşmeler yerleşim yerlerinde bir cami veya ev yanında bulduklarından sokak çeşmesi olarak ele alınır.

Bu çeşmelerin hepsinin kitabesi vardır. Bunlardan Hırka Köyü Hasan Ağa Çeşmesi (1170 / 1756-57)¹⁴ ile Kızılcabölük Hatice Hatun (Yeni Çeşme) Çeşmesi (1249 / 1833-34)¹⁵ blok mermerden yapılmıştır (R. 10). Kızılcabölük Ümmühan (Dere) Çeşmesi (1222 / 1807-8)¹⁶, Tavas Yenibağ Çeşmesi 1223 / 1808-9)¹⁷, Kızılcabölük Hacı Hüseyin (Beyler) Çeşmesi (1223 / 1808-9)¹⁸, Kızılcabölük Çayırılık Çeşmesi (1283 / 1866-67)¹⁹ fayansla kaplandıkları veya çimento harcıyla sıvanarak badanalandıkları için malzemeleri görünmemektedir. Bunların yapımında taşın kullanılması mümkündür. Ancak taşların türü konusunda bir şey söylemek zordur. Baharlar yol ayrımındaki Ümmügülüm Hanım Çeşmesi (1247 / 1831-32)²⁰ kesme taşla inşa edilmişken (R. 11), Bıllagerizi Çeşmesi (1298 / 1880-81)²¹ moloz taşla yapılmıştır. Devşirme malzemenin kullanıldığı da görülmektedir.

Yenibağ Çeşmesinin mimari anlamda herhangi bir özelliği görünmemektedir. Kızılcabölük Beyler, Dere ve Çayırılık çeşmelerinin kurnaları bir niş içine alınmışlardır. Bunlardan Çayırılık Çeşmesi nişi iç içe iki sivri kemerli, diğerleri yuvarlak kemerlidir. Bıllagerizi Çeşmesi'nde de böyle bir niş bulunmakta olup kemer şekli oldukça bozuktur. Kızılcabölük yeni Çeşme'nin niş kemeri sivridir. Nişin çevresinde yalın silmeler bulunur. Buna benzer silmeler, cephesinde nişi olmayan Ümmügülüm Hanım Çeşmesi'nin ön yüzünde cepheyi üç yandan kuşatmaktadır. Hırka Köyü Hasan Ağa Çeşmesi'nin ön yüzünde de niş yoktur. Ancak kitabenin altında, üç dilimli kemer biçimi oluşturacak şekilde düzenlenmiş, uçları volütlü "S" kıvrımlar ve aralarındaki üçlü yapraklardan oluşan süsleme, çeşmelerdeki tek süslemesidir. Motifler dik kesim tekniği ile işlenirken üzerlerindeki ayrıntılarda eğri kesim tekniği görülmektedir.

Çeşme kitabelerinin mermer, yazılarının sülüs olduğu gözlemlenmiştir. Ancak bu yazıların bozuk sülüs olmaları onların yerel sanatkarlar tarafından yazılmış olabileceğini düşündürür.

Hırka Köyü'nde Hamam Denen Yapı

Hırka Köyü'nde, Tavaslızâde Osman Ağa tarafından 19. yüzyılın ilk yarısında yaptırılmış olabileceği üzerinde durulan bu yapı kalıntısının hamam olduğu ifade edilirse de, duvar kesitlerinde künk izlerine rastlanmaması bu ihtimali zayıflatmaktadır²². Kireç harçlı moloz taş malzemeyle inşa edildiği anlaşılan yapının duvarları arasında yer yer ahşap hatıllar göze çarpmaktadır. Doğudaki duvarın yukarılarında tuğlaya da rastlanmaktadır. "U" şeklindeki kalıntının üzerinin bir sivri tonozla örtülü olduğu anlaşılmakta, toprak altında olan diğer kısımların duvarları takip edilememektedir (R. 12).

Hanlar

Tavas ve çevresinde bir tane han tespit edilebilmiştir. Tavas merkezde ve Mestan Ağa Hanı olarak bilinen yapının üzerindeki kitabenin tarihi 1316 H. / 1898-99'dur²³. Binaının planı, üzerine inşa edildiği arsının

¹⁴ Kasım İnce, *a.g.m.*

¹⁵ Yüksek kabartma olarak sülüs hatla yazılmış olan kitabe, Yakıt tarafından yayınlanmıştır. İsmail Yakıt, *Arşiv Belgeleri Işığında Kızılcabölük*, 160.

¹⁶ Kitabesi Yakıt tarafından yayınlanmıştır. İsmail Yakıt, *a.g.e.*, 159.

¹⁷ Bozuk sülüsle alçak kabartma olarak yazılmış, 0.54x0.27 m. ölçülerindeki üç satırlık kitabe şu şekildedir:
Sene 1223

Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât es-seyyid Hasan
Ağa bin el-hac Ömer Efendi ve Ümmühan Kadın binti
Abdül Fettah Ağa ve Fatıma Ana Kadın ruhuna Fâtiha

¹⁸ Kitabesi ilk kez yakıt tarafından yayınlanmıştır. İsmail Yakıt, *a.g.e.*, 159.

¹⁹ Çeşmenin kitabesi 1282 R. / 1866 M. olarak yakıt tarafından yayınlanmıştır. İsmail Yakıt, *a.g.e.*, 161. Ancak, 0.59x0.25 m. ölçülerindeki mermere bozuk sülüsle yazılmış altı satırlık kitabenin tarihini 1283 H. / 1866-67 M. olarak aldık. Kitabe şudur:

Sene 1283

Sahibü'l-hayrât
Ve'l-hasenât
Ale-l-ittifâk
Yapılan çeşme
Hak kabul eyleye

²⁰ 0.35x0.69 m. boyutlarındaki mermer kitabe, beş satır halinde sülüs hatla yazılmıştır. Şu şekildedir:

Sene 1247
Ve minel mai külli şeyin Hay
Sahibü'l hayrât ve'l- hasenât
Tavaslızâde Osman
Ağa halilesi Ümmügülüm Hanım
Ruhîçün Fâtiha

²¹ 0.62x0.61 m. ölçülerindeki mermer üzerine, sülüs hatla yazılmış dört satırlık kitabe şöyledir:

Sene 1298

Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât
Tavaslızâde Hacı İsmail Ağa
Kerimesi Ayşe Hanım ve Mehmed Ağa kerimesi
Fatıma Hanım ruhları için Fâtiha

²² Kasım İnce, *a.g.m.*

²³ Kitabenin üzerinde Hicrî veya Rumî ibaresi yoktur. Rumî olarak alınırsa karşılığı 1900-1901'dir.

durumundan dolayı bir yamuk teşkil eder. Yapı, ortada avlusu olan ve diğer unsurlarının bunun çevresinde düzenlendiği iki katlı bir kuruluşa sahiptir. Girişinin karşısındaki odaların önünde iki katlı revağı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yönlerdeki kuruluş düzeni tam anlaşılammamaktadır. Han günümüzde metruk vaziyette olup, kuzey ve batı cepheler ilk halini korurken diğer cepheler başka yapılarla kuşatılmıştır (R. 13).

Yapının dış duvarları tamamen moloz taşla örülmüştür. Duvar aralarında yer yer ahşap hatıllar göze çarpar. Yukarıda vurgulanan odaların ara duvarlarında moloz taş örgü, ön duvarlarında bağdadî dikkat çekmektedir. İki katlı revak, ahşap direklerle desteklenmektedir (R. 14). Girişlerin kemerlerinde düzgün kesme taş, sövelerinde ise devşirme malzeme kullanılmıştır. Üçlü girişin yukarısında, moloz taşla yapılmış boşaltma kemeri biçiminde bir düzenleme görülür. Pencere çevresinde ise aynı malzeme tuğla düzeninde kullanılmıştır.

Batı duvarında açılmış olan üçlü girişi, cepheyle aynı hizadadır. Ana cephenin kuzey tarafında, girişin yanında, hanın kahvehanesinin doğrudan dışa açılan kapısı bulunmaktadır. Güney köşesinde ise dışa iki açıklığı olan bir dükkân vardır. Bu dükkânın yanında, hana bitişik, ancak hanla doğrudan ilgisi olmayan, ön cepheleriyle 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarındaki cephe özelliklerine sahip iki dükkân daha bulunmaktadır (R. 15).

Konaklar

Bu çevrede iki tane konak tespit edilmiştir. Birisi Hırka Köyü'nde diğeri ise Tavas merkezdedir. Hırka'daki konak Tavaslîzâde Osman Ağa ile ilişkilendirilerek 19. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir²⁴. Diğeri ise Hacı Seyitler Konağı olarak bilinmekte olup 20. yüzyılın başlarında yapılmıştır²⁵. İki katlı olan konaklardan Hırka'dakinde alt kattaki ana girişin açıldığı bölüm, arkaya geniş bir açıklıkla geçit vermektedir. Dolayısıyla bu mekân konağın barınma birimlerinden değildir. Bu kısmın doğusunda bir oda yer alırken batısında yukarı çıkan merdiven bulunmaktadır. Merdivenin kuzeyindeki birimin yuvarlak kemerli kapısı, ana girişle yan yanadır. Üst kat iç sofalı olarak düzenlenmiştir. Ana girişte düzgün kesme taş kullanılırken, bunun yukarısı bağdadî olarak inşa edilmiş, diğer yerlerde moloz taş kullanılmıştır. Moloz taşın arasında da yer yer ahşap hatıllar göze çarpar. Ayrıca binaya zamanla bazı eklemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapıda döneminin özelliğini yansıtan herhangi bir süsleme yoktur (R. 16).

Buna karşılık, Hacı Seyitler Konağı'nda alt ve üst katlar aynı plan düzenine sahiptir. Güney cephedeki girişler iç sofaya geçit verir²⁶ (R. 17). Sofaya doğudan iki, batıdan bir oda açılmaktadır. Dolayısıyla girişin batısında olması beklenen ikinci oda, "L" biçimindeki sofanın kısa kolunu oluşturmaktadır. Odaların dışa bakan duvarlarının her birinde, aynı boyutlarda olmayan basık kemerli ikişer pencere açılmıştır (R. 18). Girişin karşısındaki açıklığın her iki yanında ama odalardan bağımsız olarak banyo ve tuvalet yerleştirilmiştir. Günümüzde alt katın sofasındaki üst kat merdivenleri iptal edilmiş, her iki katta da banyo-tuvalet tarafının kuzeyine yeni mutfak eklenmiştir. Yapının duvarlarında moloz taş kullanılmış, aralarına ahşap hatıllar konulmuştur. Pencerelemin sövelerinde ahşap, kemerlerinde tuğla kullanılmıştır. Bütün birimler ahşap tavanlı olup üst katın tavanları tamamen yenilenmiştir. Alt kattaki orijinal tavanlar çıtalarla küçük karelere bölünmüştür. Bu katta girişin doğusundaki odanın tavanında aşağıya taşıntı yapan göbek, altı köşeli yıldız biçimindedir²⁷. Yıldızın içinde ise bir yuvarlak yapacak şekilde düzenlenmiş, açıklıkları ortaya dönük, kabartma "C" motifleri bulunmaktadır (R. 19). Diğer odaların tavanlarında göbek yoktur. Konak, bütün cephelerindeki düzen, orijinalde olan cumbası ve pencerelerinin şekli ve cephedeki konumları itibarıyla döneminin özelliklerini yansıtır.

Tavas ve çevresindeki camilerden bir tanesi kare, sekiz tanesi enine dikdörtgen, iki tanesi de derinlemesine dikdörtgen planlı olarak inşa edilmişlerdir. Bu plan tipleri Türk mimarisinde uzun yıllardan beri kullanıla gelmektedir. Dolayısıyla Tavas ve çevresindeki camiler arasında görülen planlar rutinin dışına çıkmamıştır.

²⁴ Kasım İnce, *a.g.m.*,

²⁵ Konakta oturanlardan, Tavas Şoförler Odası Başkanı Selahattin Batmazoğlu (73) binanın, dedesi, Yüzbaşı Hacı Yusuf tarafından yaptırıldığını belirtmiştir. Ayrıca konağın önündeki Küçük Gerizönü Camii'nin cadde açılırken yıktırıldığını, bu caminin malzemesinin 1950'den sonra, Bağlararası Camii yapılırken orada kullanıldığını ifade etmiştir. Bundan başka, konağın 1980 yılına ait resimlerden birkaçından yararlanmamıza da izin vermiştir. Bu vesileyle kendisine teşekkür ederim. Bağlararası Camii'nde yapılan araştırmada dört adet kitabenin olduğu görülmüştür. Okunabilenlerden her ikisi de mermerle süslü hatla yazılmıştır. Erken tarihli olan üç satırlık kitabe şöyledir:

Sahibü'l-hayrât
Ebubekir Ağa bin Süleyman
Binası tarih sene 1100

Beş satırlık ikinci kitabe ise şu şekildedir:

Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât
Serfice Sancağından Kolağası
El-hac Yusuf Efendi ve halilesi
Gülsüm Hanım bint-i el-hac es-seyyid
Ali Ağa Sene 1325 tarih-i tamiri

Yukarıdaki iki kitabeden; Ebubekir Ağa'nın ilk camiye 1100 H. / 1688-89 M. tarihinde yaptırdığı, Yüzbaşı Hacı Yusuf Efendi ile eşi Gülsüm Hanım'ın aynı camiye 1325 H. / 1907-8 M. yılında tamir ettirdikleri anlaşılmaktadır. Buradan hareketle konak 20. yüzyılın başlarına verilmiştir.

²⁶ Üst katın cumbası 1980'den sonra kaldırılmış, şimdiki betonarme düzenlemeyle üst katın girişi haline getirilmiştir.

²⁷ Altı köşeli yıldız konusunda bz.: Zeki Kuşoğlu, "Türk Sanatında Mühr-ü Süleyman", *İlgi*, 24/61, İstanbul 1990, 32-35. ; Nusret Çam, "Türk ve İslâm Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)", *Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE Armağanı*, 207-230. ; Sadi Bayram, "Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültürü'ndeki Yeri", *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İNAL'a Armağan*, Ankara 1993, 61-72.

Harap durumdaki Mestan Ağa Hanı'nın planı tamamen arsasına göre şekillenmiştir. İki Katlı avlulu hanlar grubuna girmektedir²⁸. Burada olduğu gibi, arsasına göre biçimlenen Osmanlı dönemi şehir içi hanı planlarıyla Anadolu'nun değişik yerlerinde karşılaşılmaktadır²⁹.

Konakların planlarının iç sofalı olması, Anadolu'nun farklı yerlerindeki Türk sivil mimarlık örneklerinde görülen planın Tavas ve çevresindeki uygulamaları olarak değerlendirilmelidir.

Malzeme olarak mermer; Hırka Köyü Osman Ağa Camii'nin giriş kapısı, mihrap, minber ile alt pencerelerinin söve ve lentolarında kullanılmıştır. Pencerelerde kullanılan mermerlerin şekillerinin düzgün olmayışı onların devşirme olabileceğini düşündürmektedir. Devşirme malzeme olarak Mestan Ağa Hanı giriş sövelerinde de mermer görülmektedir. Bunlardan başka Hırka Köyü Hasan Ağa ve Kızılcabölük Hatice Hatun (Yeni) çeşmelerinin blok mermerden yapıldıkları anlaşılmıştır. Kesme taş malzemeyle daha çok kemerlerde karşımıza çıkmaktadır. Hırka Köyü Osman Ağa Camii'nde duvar ve kubbe kasnağı köşelerinin yanı sıra alt pencere alınlıkları ile üst pencere çevresinde karşılaşılmaktadır. Hırka Köyü'ndeki konağın ana girişi söve ve kemerinde, Mestan Ağa Hanı'nın giriş kemerlerinde, Baharlar yol ayırımındaki Ümmügülüm Hanım Çeşmesi'nde de düzgün kesme taş kullanılmıştır. Hırka Köyü Osman Ağa duvar ve kasnağında, Aydoğdu Köyü Camii duvarlarında, Kızılcabölük Hanönü, Çayrılık ve Yukarı Camii pencereleri alt hizasına kadar moloz taş kullanıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca Billagerizi Çeşmesi'nde, Hırka Köyü Hamam Denen Yapı'da, Mestan ağa Hanı ve her iki konağın duvarlarında da moloz taş görülmektedir.

Ahşap malzeme, camilerin son cemaat yeri, Hırka Köyü Osman Ağa Camii dışında kalan camilerin tavanlarında, mahfillerinde ve konakların tavanlarında daha fazla kullanılmakla birlikte Aydoğdu Köyü Camii, Hırka Köyü Hamam Denen Yapı ve Mestan Ağa Hanı gibi bazı yapıların moloz taş duvar örgüsü arasında hatıl olarak da kullanıldığı anlaşılmıştır.

Tuğla ile sadece Hırka Köyü Hamam Denen Yapı'nın üst kısımları ile Hacı Seyitler Konağı pencere kemerlerinde karşılaşılmaktadır.

Alçı malzeme, bazı camilerin mihrap çevresindeki süsleme ile yine cami duvarlarının iç yüzlerindeki madalyonların belirlenmesinde kullanılmıştır.

Mimari elemanlar bakımından giriş kapıları ele alındığında bunların düz lentolu veya yuvarlak kemerli oldukları görülür. Bunların içinde Hırka Köyü Osman Ağa Camii girişi malzemesi ve süslemesiyle dikkat çekicidir. Ahşap olan son cemaat yerleri genellikle kuzey tarafta bulunmaktadır. Bunlardan farklı olarak; Ali Ağa ve Mestan Ağa Camii'nde batı, Aydoğdu Köyü Camii'nde doğu yanda yer verilmiştir. Son cemaat yerlerinin farklı yönlerde verilmiş olması, camilerinin arsasından kaynaklanmıştır. Kemerler gözden geçirildiğinde Osmanlı mimarisinde kullanılan kemer formlarının dışına çıkılmadığı gözlemlenmekte Batılılaşma döneminde inşa edilen eserlerin kemerlerinde bu anlamda bir değişim göze çarpmamaktadır. Yalnız Hırka Köyü Osman Ağa Camii ve bazı camilerin son cemaat yeri ile ahşap mahfil kemerlerinde dekoratif yaklaşım öne çıkmıştır. Bu tarz kemer Hacı Seyitler Konağı sofasında da vardır. Bu kemerlerin şekillendirilmesinde kırıkt sivanın görülmesi onların ortak yanını belirlemektedir. Tavas Çarşısı Camii Ali Ağa Camii, Dedeli Camii, Mestan Ağa Camii, Kızılcabölük Hanönü Camii, Kavaklı Camii ve Yukarı Camii ahşap tavanlarının orta kısımlarına tekne tavan biçimi verilmiştir. Bunların ortalarında da geometrik veya bitkisel süslemeli göbekler vardır. Bu şekildeki tekne tavanlar sadece tavani ahşap olan camilerde değil, sivil mimarlık örneklerinden ahşap tavanlı olanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu durum Anadolu'nun değişik bölgelerinde görülmektedir³⁰.

Süsleme; taş, alçı, ahşap ve kalem işi olmak üzere dört grupta toplanmaktadır. Taş süslemelerin sadece mermer üzerine yapıldığı gözlemlenmiştir. Bunların Hırka Köyü'ndeki yapılarda toplandığı anlaşılmıştır. Hasan Ağa Çeşmesi'nin ön yüzündeki uçları volütlü "S" kıvrımların varlığı, Batı etkili süslemenin buraya 1756 yılında geldiğini göstermektedir. Hırka'nın kaza merkezi olmasından yaklaşık yarım yüzyıl önce bu etkinin buraya gelmesi Hasan Ağa'nın veya çeşmenin bilinmeyen sanatçısının kimliği ile ilgili olmalıdır. Daha sonra inşa edilmiş olan aynı köydeki Osman Ağa Camii'nin giriş kapısındaki bitkisel bezeme de Batı etkileri taşır. Özellikle kapı sövesinin ön yüzündeki bitkilerin, içinden çıktığı vazunun genel biçimi Batı sanatı etkisini çok güzel yansıtmaktadır.

Alçı süsleme daha çok mihraplarda görülmektedir. Özellikle Kızılcabölük camilerinin hepsinin mihrap çevresi ve yukarısında alçı süslemeler, döneminin özelliği olarak barok etkileri yansıtmaktadır. Bundan başka, Kızılcabölük camileri ile Tavas'taki bazı camilerin duvarlarındaki madalyonlar ve bunların yukarıdaki süslerde de alçının kullanıldığı bilinmektedir. Ege bölgesinde çok fazla görülen bu süslemenin Sakız Adası'ndan Anadolu'ya geldiği³¹, Tavas ve çevresine ise Kızılcabölüklü tüccarlar vasıtasıyla, İzmir-Aydın hattından intikal ettiği ifade edilmiştir³².

Ahşap süsleme genellikle tavan göbeklerinde toplanmıştır. Bunların çoğu geometrik olarak düzenlenmiş süslemeler olup dönemlerinin üslup özelliğini yansıtmaktan uzaktır. Bunların mahallî sanatçılar tarafından yapıldığı

²⁸ Bozkurt Ersoy, "Osmanlı Şehir İçi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı VII, İzmir 1994, s. 75-97.

²⁹ Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, İstanbul 1978. ; Bozkurt Ersoy, *İzmir Hanları*, Ankara 1991. ; Kasım İnce, *Uşak'ta Türk Mimarisi*, Isparta 2004, s. 55-65.

³⁰ Erzurum çevresinde tavanları göbekli olan evlerin hemen hepsi tekne tavanlıdır. Haşim Karpuz, *Türk İslâm Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, Ankara 1984, s. 30. ;Safranbolu'da bazı oda ve çardaklarda tekne tavan görülür. Bazı oda girişlerinde bile az kademeli bir tekne tavan yapılmıştır. Reha Günay, *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*, Ankara 1989, s. 127.

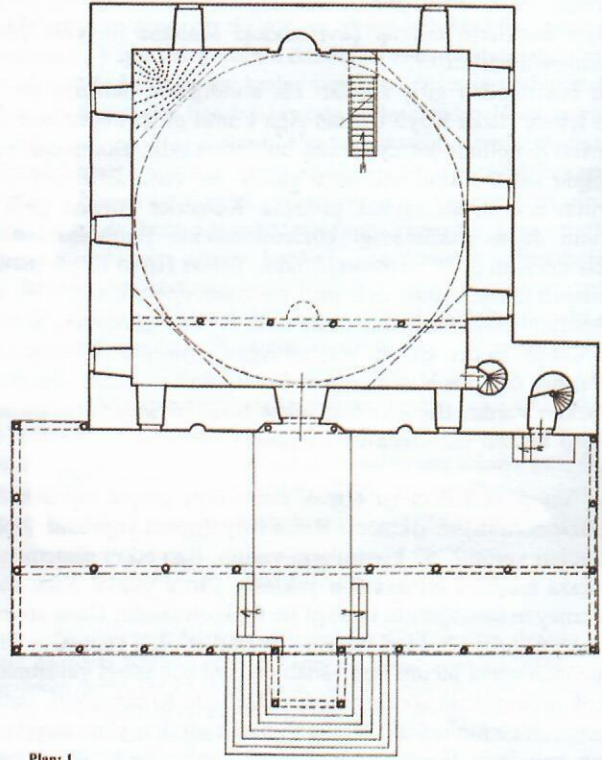
³¹ Ayda Arel, "18. Yüzyıl İzmir Çevresinde Mimari Ortam", *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyumu Bildirileri (20-21 Mart 1997)*, İstanbul 1998, s. 11-13.

³² E. Emine Naza-Dönmez, *a.g.m.*, s.65.

düşünülmektedir. Sadece Hacı Seyitler Konağı alt katında girişin hemen sağındaki odanın tavanındaki, altı köşeli yıldız biçiminin içindeki "C" kıvrımlar baroğun etkisini yansıtmakta olup gecikmiş bir örnek olarak dikkat çekicidir.

Kalem işi süslemenin yoğun olduğunu söylemek güçtür. Hırka Köyü Osman Ağa Camii'nin son cemaat yeri duvarındaki ile Aydoğdu Köyü Camii mekânında ve son cemaat yerindeki kalem işi süslemeler, 18. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul'da ve hemen aynı zamanlarda Anadolu'da ortaya çıkmış olan³³ duvar resmi geleneği çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda en dikkat çeken Aydoğdu Köyü Camii hariminin doğu duvarındaki sırat köprüsü ve cennetin katlarını simgeleyen tasvirlerdir. Camideki bu tasvirin Acıpayam Yazır Beldesi Camii'ndeki örneklerle herhangi bir bağının olmadığı düşünülmektedir. Bu paraleldeki resimler, Fethiye'nin Seki Yaylası Tekke Camii (1846)³⁴, Baklan Boğaziçi Camii³⁵, Akköy Belenardıç Köyü Camii³⁶, Akköy Yukarı Mahalle Camii'nde³⁷ bulunmaktadır. Üslup olarak bu örneklerin hepsi birbirine benzemektedir. Cami içinde tekil olarak yapılan cami tasvirleri bakımından ilgi çekici olan Aydoğdu Köyü Camii'ndeki örnekler de bu çerçevede ele alındığında, Tavas ve çevresinde bilinen tektir³⁸. Buradaki tasvirlerde, isim yazılı³⁹ olmamakla birlikte muhtemelen İstanbul'daki büyük programlı camiler tasvir edilmiş olmalıdır. Ancak Aydoğdu Köyü'ndeki bütün resimler birkaç yıl önceki yangında asıl renklerini kaybetmiştir. Cami tasvirleri bazen sivil mimari örneklerde de kalem işi olarak yapılırken, mermer malzeme üzerine, özellikle Ege Bölgesi'nde mezar taşlarında, bazen da şadırvan kenarındaki mermer malzemeye işlenmiştir.

Tavas ve çevresinde tespit edilen yapılara bakıldığında, bunların Batılılaşma dönemi diye ifade edilen dönemde inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Dönemin üslup özelliklerinin binalarda tam olarak yansıtıldığını söylemek güçtür. Bu etkilerin, yöreye, ağırlıklı olarak yönetici ve tüccarlar tarafından taşındığı görülmüştür. Bütün yapılarda Batı etkilerinden daha çok olmak üzere yerel özelliklerin egemen olduğu söylenebilir. Bulunduğu coğrafi ve idarî konum dikkate alındığında, Tavas'ta Osmanlı mimarisinin genel özelliklerini aşan nitelikte yapılarla karşılaşılması doğaldır.

Plan: I

Hırka Köyü Camii
Tavas/ DENİZLİ
18.06.1999

0 1 2 3 4 5 m.

³³ Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara 1988, s. 23.

³⁴ Rüçhan Arık, *a.g.e.*, Res. 118.

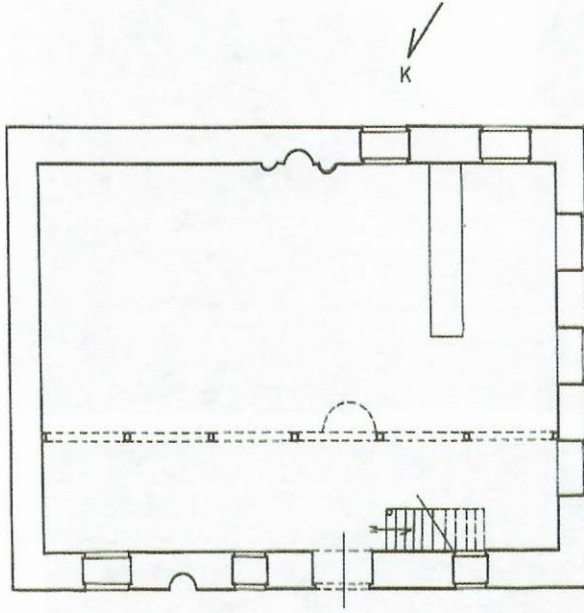
³⁵ Şakir Çakmak, "Baklan Boğaziçi Eski Camii (Baklan / Denizli)", *IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*, C. 1, Ankara 1995, Res. 5-6.

³⁶ Feryal Beykal, *Denizli İlinde 19. Yüzyılda Yapılan Duvar Resimli Yapılar*, (PAÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 1996.

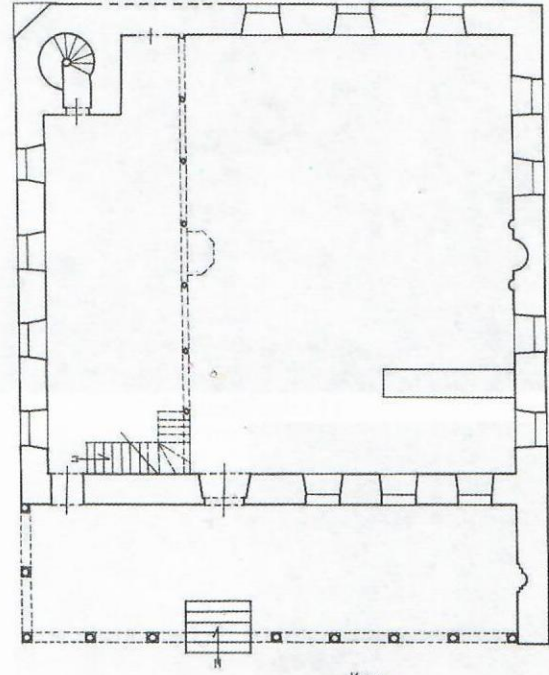
³⁷ Kasım İnce, "Yukarı Camii / Akköy-Denizli", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, Van 2001, s. 65-79.

³⁸ Bu örnekler konusunda belli başlı iki kaynak vardır. Bz.: Rüçhan Arık, *a.g.e.*; Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı (1700-1850)*, Ankara 1977.

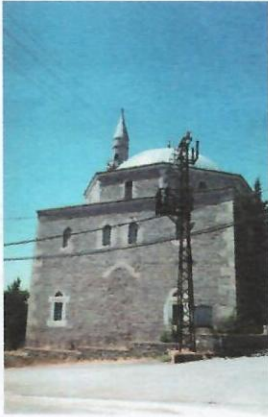
³⁹ Böyle tasvirlerin bazılarında tasvir edilen caminin adı belirtilmiştir. Ali Osman Uysal, "Sandıklı Ulu Camii", *Yımaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s. 235, resim 14-15.

2. Plân
TAVAS-Kızılcaböyük
Hanönü Camii (1999)

3. Plân
TAVAS Mestan Ağa Camii (1999)

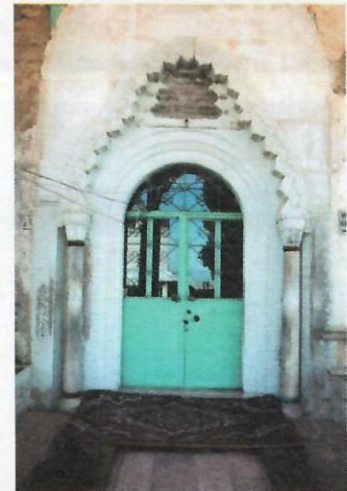
Resim 1

Resim 2

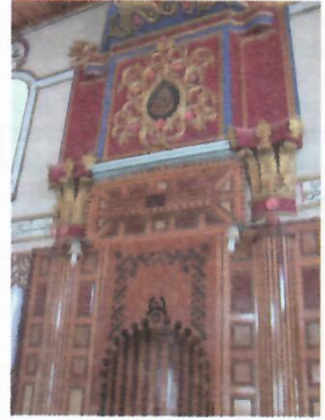
Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

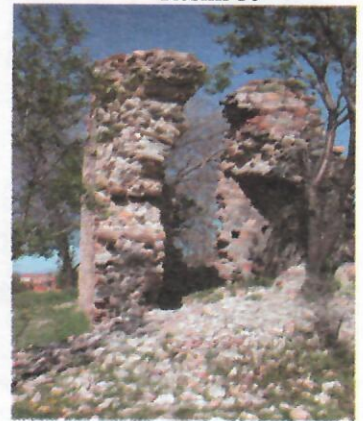
Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19